

In het spoor van de wind

Begeleidingsboek

Stichting Echelon

Inhoudsopgave

Verantwoording van het project

Doelstelling	3
Verantwoording	3
Opzet	5
Werkvormen	5
Verantwoording van de tekst en de illustraties bij het verhaal	7
Doelgroep	9

Uitwerking van het project

1 De wereld van de goden	9
2 Een wijs idee	13
3 Op het verkeerde paard wedden	17
4 De weg van de sterren	21
5 In de ban van lotos	25
6 Mijn naam is niemand	29
7 De lokstem van de sirenen	33
8 Tegenwind	37
9 Zwerversbestaan	39
10 Zij staat stevig in haar schoenen	43
11 Voortekenen	45
12 Het recht heeft zijn beloop	47
13 Vrede op eigen kracht	51

Toelichting

Onderwerpen over het antieke Griekenland	
De goden in de antieke Griekse wereld	55
Over de traditie in de antieke Griekse wereld	57
De twaalf hoofdgoden en andere goden	57
Homerus en de personen in de "Odysseia"	58
Het dagelijks leven in de Griekse wereld	59
Sport in de griekse wereld	59
De Griekse soldaat	59
Muziek in de Griekse wereld	60
Visioen - Ziener - Profetisme	60
Over motivatie om een eigen levensbeschouwing te ontwikkelen	
Ontwikkeling van een eigen levensbeschouwing	61
Over motivatie	62
Verschillende vormen van ethiek binnen godsdiensten en stromingen	
Ethiek binnen het Hindoeïsme	63
Ethiek binnen Boeddhisme	63
Ethiek binnen het Jodendom	63
Ethiek binnen het Christendom	64
Ethiek binnen de Islam	64
Ethiek binnen het Humanisme	64

Daklozen in de hedendaagse samenleving

Zwervers	64
Straatkinderen	66
Een aantal organisaties toegelicht	67

Verantwoording van het project

Doelstelling

In dit project willen we de "Odysseia", een van de oudste verhalen uit de wereldliteratuur, toegankelijk maken voor kinderen in de leeftijd van 10/12 jaar van de basisschool. Er bestaan natuurlijk talloze vertalingen en bewerkingen van dit boek (recentelijk zijn er nog twee aan de lijst toegevoegd), maar geen van allen lijkt ons geschikt om te gebruiken. De ene keer is de uitgave te omvangrijk, dan is het taalgebruik weer te moeilijk. Ook komt het voor dat grote delen worden weggelaten, die voor een goed begrip van het boek van wezenlijk belang zijn. Met deze uitgave hopen we al deze klippen te omzeilen en willen we de "Odysseia" dan ook presenteren zoals ze is. We zullen de verhaallijn zo getrouw mogelijk volgen, de inhoud in korte, overzichtelijke hoofdstukken weergeven en het taalgebruik aanpassen aan de leeftijd van de kinderen voor wie het boekje bedoeld is.

Verantwoording

De "Odysseia" gaat over een mens die niet wil buigen voor de wil van de goden en geen speelbal wil zijn van het lot. Een mens die niet wil winnen door kracht, maar door argumentatie, humor en intelligentie. Een mens die na de langdurige oorlog en gevangenschap zijn thuiskomst uitstelt, omdat hij nieuwsgierig is naar de wereld om zich heen. De reis van Odysseus is meer dan een avontuur, het is een zoektocht naar het wezen van de mens. Voor de latere Griekse filosofen was nieuwsgierigheid of verbeeldingskracht een van de belangrijkste eigenschappen van Odysseus, een karaktertrek die van hem een ander soort held maakte. We weten dat men met de "Odysseia" vele kanten op kan gaan: de talloze commentaren en detailstudies bewijzen dat. Maar hoe interessant ook, wij willen met dit project een andere weg inslaan en zullen de nadruk leggen op de grondtoon van het boek, die van de zoektocht. Een zoektocht die de ontwikkeling van de eigen identiteit als uitgangspunt heeft.

Iedere leerling leest uit zijn eigen boek

In 1955 besteedde de Nederlandse bevolking 22 procent van alle vrije tijd aan lezen. Iedereen las, maar het meest degenen die een "goede" opleiding hadden genoten. Terwijl het onderwijs sinds 1955 beter is geworden, zijn er steeds minder mensen gaan lezen. Uit cijfers blijkt dat men in 1996 11 procent van zijn vrije tijd aan lezen besteedt. In het rapport "Leesgewoonten" (april 1996) van het Sociaal en Cultureel Planbureau is beschreven door welke oorzaken dit lezersverlies is ontstaan:

- a. vandaag de dag heeft men complexe dagtaken, waardoor er minder gelegenheid is om in alle rust een boek te lezen;
- b. de concurrentie van andere ontspanningsmogelijkheden;
- c. het grote aanbod van "gratis" drukwerk;
- d. een verschuiving van het lezen naar het kijken van televisie.

Verder is gebleken dat men op oudere leeftijd meer gaat lezen. Dit geldt overigens niet alleen voor het lezen, maar ook voor het theater- en concertbezoek.

We moeten er dan ook vanuit gaan dat kinderen eerder televisie kijken dan lezen. Lezen moet apart geleerd worden en het begrijpen van teksten vereist de nodige taalkennis. Bovendien verdwijnen bij kinderen het geduld, het inzicht en de discipline om een tekst te kunnen begrijpen en eigen te maken. Levert de inspanning om te kunnen lezen wel voldoende op? De vele campagnes, zoals posters en t.v.-spotjes, zullen er helaas niet toe bijdragen dat jongeren meer gaan lezen; van belang is veeleer dat de jongeren een motief moeten hebben om te lezen. En hun motief is dat ze plezier in het lezen moeten hebben, willen ze überhaupt gaan lezen. Want uit het eerder genoemde rapport blijkt dat het plezier terugloopt naarmate het kind ouder wordt.

Kinderen uit groep 8 beleven veel minder leesplezier dan kinderen uit groep 6. De leerkrachten moeten daarom de leerlingen op een positieve manier tegengas geven door ze dat motief aan te reiken. Het is veel te goedkoop en gemakkelijk om de grotere invloed van de televisie en de video hiervan de schuld te geven. De leerlingen kunnen al plezier krijgen als het lezen hun iets oplevert. Leerlingen komen graag ergens achter (nieuwsgierigheid/sensatie) en willen dat ook uitzoeken. Wanneer de leerlingen de tekst begrijpen, krijgen ze er vanzelf meer plezier. Dan zullen de leerlingen ook wel snappen dat ze er moeite voor moeten doen om de tekst te begrijpen in het kader van hun nieuwsgierigheid, en dat ze daaraan hun plezier kunnen ontleen. Het plezier aan het lezen wordt de leerlingen vaak ontnomen, omdat ze op school vaak moeten lezen met het oog op het leren. Vaak weten de leerlingen niet waarom ze iets moeten lezen. Zicht op het waarom zou hun motivatie kunnen stimuleren. Teksten en verhalen moeten een functie hebben: herkenning, het begrijpen van hun eigen emoties en het begrijpen van hun eigen ideeën en opvattingen en die van anderen.

Wanneer men leest, moet men hiervoor gaan zitten. Het vraagt een andere houding dan wanneer men naar de televisie kijkt. Het vraagt geduld, inspanning, concentratie, creativiteit, verbeelding, inzicht en inlevingscapaciteiten. Wanneer we de leerlingen met deze "eisen" confronteren, is het niet onwaarschijnlijk dat hun motivatie om te gaan lezen niet meer te stimuleren is. Toch is het onjuist om dat niet van de leerlingen te eisen, want presteren, scoren, laten zien wat je waard bent, is precies datgene wat ze graag doen. Kijk maar bij sportwedstrijden, bij het verzamelen van bepaalde attributen. Ze doen dat graag omdat het voor hen een functie heeft en ze er plezier aan ontleen. Wanneer bij het lezen de nadruk wordt gelegd op prestatie, hoeft dat helemaal niet demotiverend te werken. Alleen is hier de vraag: wat biedt hun die motivatie? Het lezen van oude verhalen geeft de jonge mens toegang tot zijn eigen vragen en verlangens, en daarom kan het zeer stimulerend zijn om met deze verhalen aan de slag te gaan.

Verhalen zijn nodig voor een eigen identiteitsontwikkeling

Het verlangen van mensen naar verzonnen verhalen houdt een cultuur en een samenleving in stand. Al sinds menscheugenis heeft men een onweerstaanbare behoefte aan fictie, alsof men anders niet kan overleven. In het bijzonder spreken mythen en sprookjes tot de verbeelding. Deze verhalen bevatten de woorden en de beelden van de oudste overlevingsmechanismen en zingevingssystemen. De eerste landbouwers en jagers moesten de tekenen van de natuur verstaan om met de dreigende en grillige natuur om te kunnen gaan. Deze kennis over de natuur werd samengebonden in verhalen en deze werden met veel fantasie mondeling doorgegeven. De verhalen bedienden zich van eenvoudige modellen in plaats van grote abstracte ideeën. De afgrijselijke gedaanten van de reuzen uit de Griekse mythologie vergeet men nooit meer, en met deze herinnering in de achterzak heeft men tevens een reservoir meegekregen over vijandelijk gedrag, verraad, vriendschap en heldenmoed. Deze mythen of oerverhalen zijn op een gegeven moment opgeschreven zonder dat er geweld is aangedaan aan de vrije improvisatie en associatie bij het doorvertellen. De verteller en de toehoorder kunnen steeds blijven improviseren. Het kan samenhangen met de tijd-, streek-, opinie- en milieugebonden bouwstenen. Zo kunnen de eeuwenoude fantasieën over het eten van lotos door Odysseus en zijn mannen worden overgedragen via een heerlijke en relaxte vakantie op een zonovergoten eiland met palmbomen. Maar telkens kan de stof in die vorm worden gegoten, waar de verteller en de toehoorder op een gegeven moment naar verlangen. Opvallend in de vele mythen, maar ook in sprookjes, is de zeer negatieve rol van de vrouw door de eeuwen heen. In veel van die verhalen worden de vrouwen neergezet als heksen, boze stiefmoeders en oerlelijke zusters. Wanneer een vrouw in een andere familie komt, is zij direct een bedreiging, want zij zou nog wel eens belangen kunnen hebben bij haar oorspronkelijke bloedverwanten. Maar ook maagden, alleenstaande vrouwen en weduwen krijgen in de verhalen weinig krediet, want zij zullen wel eens op eerbare en/of getrouwde mannen kunnen azen. Daarom is het wel opvallend dat in het verhaal van Odysseus de vrouw niet negatief wordt afgeschilderd: Athena als het symbool van wijsheid en Penelope als het symbool van betrouwbaarheid en standvastigheid! Uit het bovenstaande is dan ook te motiveren waarom we gekozen hebben voor dit verhaal: het geeft de leerlingen een grote mogelijkheid tot

identificatie en de mogelijkheid om na te denken over onderwerpen en problemen waarmee ze in aanraking kunnen komen.

Waarden- en zingevingscommunicatie

Om het kind op te voeden tot een volwaardig lid van de maatschappij, een mens die zich veilig voelt binnen de sociale structuren en er zijn plaats in vindt, is het de taak van de opvoeders om de normen en waarden van die maatschappij op de leerlingen over te brengen. Bij de overdracht van deze normen en waarden heeft ieder mens kunnen reizen of zwerven door het labrynt van de maatschappij, net zoals Odysseus en Telemachos. Vandaar dat de werkwijze dan ook sterk het karakter heeft van een zoektocht.

Deze waardenoverdracht is geen moreel-educatief model, dat bestaat bij de gratie van traditie en autoriteit. De traditie (kerk, school, staat) heeft niet voldoende grond om het oude waarden- en normenpatroon als bindend voor te schrijven. Wij leven in een tijd van de kritische rede. Volgens Habermas schuilt slechts in de communicatie omtrent waarden en normen geldingskracht voor de kritische rede. Binnen de levensbeschouwelijke vorming moeten we overgaan van waardenoverdracht naar waardencommunicatie. Van boodschappen doorgeven naar het stimuleren om zelf boodschappen te gaan doen.

Als we binnen de levensbeschouwelijke waarden- en zingevingscommunicatie de onderwerpen ter sprake willen brengen, is het van belang dat we verhalen presenteren met thema's die de leerlingen voldoende motiveren om na te denken over hun eigen ervaringen en verantwoordelijkheden. Het gaat er niet om dat de verhalen de antwoorden in zich moeten hebben, maar dat ze de leerlingen kunnen stimuleren hoe ze kunnen omgaan met de eigen situatie, hoe ze kunnen omgaan met verantwoordelijkheden, hoe er keuzes gemaakt kunnen worden tussen verschillende beelden, opvattingen, standpunten en opties. Het is daarom van belang dat er met verhalen gewerkt wordt die voldoende perspectief en mogelijkheden bieden. In dit kader is het verhaal van Odysseus zeer geschikt om de levensbeschouwelijke en waardencommunicatie op gang te brengen.

Opzet

Aan de hand van het verhaal van Odysseus worden de thema's in dertien hoofdstukken besproken. Elk hoofdstuk bevat relevante informatie, minstens twee werkbladen en andere verwerkingsvormen. Het verhaal wordt in een apart boekje uitgegeven.

Werkvormen

Twee opmerkingen vooraf:

1. de leerkrachten hoeven niet alles te doen. Ze kunnen een selectie maken uit het materiaal en bepaalde onderdelen uitbesteden aan collega-docenten. De tekenopdrachten (het maken van de goden) kunnen in de teken- of handvaardigheidsles gebeuren. De leesopdrachten kunnen tijdens de leesles plaatsvinden, en het dansen tijdens de gymles.
2. de leerkrachten moeten aan het begin van iedere les de vijf w-vragen stellen: wie, wat, waar, wanneer en waarom? Dit om de draad weer op te pakken.

De belangrijkste en steeds terugkerende werkvormen zijn:

- a. invullen van afbeeldingen en ophangen in de ruimte (Pantheon).
Het invullen van de afbeeldingen geschiedt steeds op een ronde cirkel, die bijvoorbeeld uit een A-4 (doorsnede 22 cm) kan worden geknipt. De eerste afbeelding die de leerlingen te zien krijgen, is die van Athena, het symbool van de wijsheid.

Het invullen van deze symbolen is geen vrijblijvende bezigheid, het zegt meer over het verlangen en het idee van de leerling dan men zou vermoeden. Op de een of andere manier is er een diep verlangen naar een oerbeeld, dat vertrouwen, helderheid en steun kan bieden. Het is bijvoorbeeld te zien aan de ontwikkeling van de twee beelden die bij Frankrijk en Duitsland horen: Marianne en Germania.

Het anti-Duitse blad La Baïonnette (1918)

Marianne is in de ogen van veel mensen een spontane, toffe en ongebonden vaandeldraagster met haar blote handen en phrygische muts op haar hoofd. Zij is het symbool van de Franse revolutie en van de vrijheid. Germania was van oorsprong een creatie vanuit een defensieve houding en is daarom ook nooit zonder zwaard afgebeeld. Later heeft ze met een geweldige borstkuras aan tot de tanden gewapend iedereen de wacht aangezegd.

Een ander voorbeeld is de rol van de Nederlandse leeuw bij voetbalwedstrijden.

b. kompaswoorden invullen.

Het kompas is al eeuwenlang bekend. Het werd voornamelijk gebruikt bij reizen en grote zwerftochten. De eerste kompassen waren de sterren aan de hemel, waarbij de poolster een belangrijk oriëntatiepunt was. Bij een magnetisch kompas wijst de naald ook naar een punt, op de as noord-zuid. Nu is het de bedoeling dat de leerlingen door deze bijeenkomsten heen zich bewust worden in welke richting "hun" kompas wijst. Wat is het "innerlijke" oriëntatiepunt of het ijkpunt van de leerlingen?

Dit kan in verschillende situaties overeenkomen of verschillen, vandaar dat de werkvorm van het kompas een aantal keren terugkomt.

Bij de laatste bijeenkomst (hoofdstuk 13) vullen de leerlingen geen kompas in, maar maken ze hun eigen schild of wapen. Deze werkvorm is zinvol en leuk omdat de leerlingen in de gelegenheid worden gesteld om na te denken over het woord of de lijfspreuk, het symbool of de vorm die bij hen hoort.

- c. vragen en (rollen)spelen die met "identiteit" te maken hebben.
Bijvoorbeeld in hoofdstuk 1 invullen op werkblad 1a wat het wijze idee is van Athena aan Telemachos; je overgeven aan verkeerde raadgevers in hoofdstuk 2; je innerlijk kompas invullen op werkblad 3a; of de leerlingen in de ban zijn van de reclame (analoog aan lotos); waaraan ben je te herkennen, dingen die met jou te maken hebben op werkblad 5a; durven uitkomen voor je gevoel door te dansen op muziek; verschil tussen de seksen is geen excuus voor verschillend gedrag en verwachtingen; durf te vertrouwen op je intuïtie; opkomen voor recht en rechtvaardigheid; kracht in je eigen benen ontwikkelen.

Verantwoording van de tekst en de illustraties bij het verhaal

De "Odysseia" - meer dan 25 eeuwen oud, honderden malen vertaald en nog altijd een onuitputtelijke bron van inspiratie voor lezers, schrijvers en kunstenaars.... . .

Het verhaal spreekt dan ook gemakkelijk aan: een man die na tien jaar oorlog naar huis terugkeert, maar onderweg tegenslag na tegenslag moet overwinnen om zijn doel te bereiken. Na een reis van tien jaar komt hij thuis, rijk aan ervaring, rijk aan inzicht.

Tijdens zijn reis houdt het verlangen naar zijn vrouw en kind hem op de been. Odysseus wil ze hoe dan ook terugzien, eerder is hij niet tevreden. Vanuit dit perspectief, het perspectief van het verlangen, is het verhaal dan ook naverteld.

Het verlangen van Odysseus is geen "passief" verlangen. Odysseus is niet iemand die afwacht en dagdroomt over wat er komen gaat. Nee, hij is actief, neemt initiatieven en probeert zijn doel te verwezenlijken. Dit vereist niet alleen moed, wilskracht en doorzettingsvermogen, maar ook geduld, zelfvertrouwen, lef, intelligentie en het vermogen om tegenslagen te overwinnen. Macht en onmacht, geluk en verdriet liggen soms dicht bij elkaar. Daarmee is de "Odysseia" een verhaal voor alle mensen, voor alle (leef)tijden. . .

De illustraties bij het verhaal en het project zijn in moderne sport- en vrijetijdskleding weergegeven. Daarmee spreekt het de hedendaagse lezer direct aan.

De noodzaak van begeleiding en introductie van het project

Waarschijnlijk is het u opgevallen dat dit project een andere werkwijze vraagt dan in het levensbeschouwelijke onderwijs tot nu toe gebruikelijk is. Niet alleen het materiaal en de manier waarop daarvan gebruik wordt gemaakt is anders, ook van de leerkracht wordt een andere pedagogische houding verwacht. Het is niet onmogelijk, maar voor veel leerkrachten zal deze andere vorm van werken wel even wennen zijn.

Want levensbeschouwelijke vorming heeft vaak te maken met het overdragen van normen en waarden, maar binnen de projecten van Echelon kunnen de leerlingen zelf hun richting bepalen. En om zelf je richting te bepalen en een houding te ontwikkelen, moet de leerling zelf de verschillende mogelijkheden en inzichten kennen, deze voor zichzelf kunnen beoordelen en wegen. Daarvoor is het van belang weet te hebben van verhalen, van symbolen en rituelen uit heden en verleden. Weet te hebben van individuele en gemeenschappelijke ervaringen, en van andere culturen en tradities. En dan gaat het erom dat de leerlingen hun eigen ervaringen en herinneringen weten te plaatsen in een groter verband. Dat ze streven naar een wisselwerking tussen hun eigen waarden en die van anderen. Dit samengaan van inzicht in de bestaande levensbeschouwelijke patronen enerzijds en het vormen van een eigen levensbeschouwing anderzijds wordt ook wel levensbeschouwelijke communicatie genoemd.

Het doel is dat de leerlingen gestimuleerd worden tot het verder ontwikkelen van hun eigen levensbeschouwelijke bagage. We geven ze als leerkracht dus geen boodschap, maar leren ze zelf boodschappen doen.

Het kan zijn dat juist het bovenstaande vragen en/of problemen bij u oproept. Echelon heeft daarom een aantal mogelijkheden om u te informeren en te begeleiden:

- a. een medewerker bezoekt uw teamvergadering en geeft een korte toelichting op de projecten. Bij deze gelegenheid kunt u algemene vragen stellen over de uitgangspunten, werkwijze en het leerplan van Echelon. Indien uw team reeds besloten heeft tot de aanschaf van een of meerdere projecten kan de medewerker een beknopte inhoudelijke toelichting geven, aangevuld met praktische adviezen voor de lessen, eventueel toegepast in een aantal voorbeeldlessen.
- b. Het is ook mogelijk om met uw team uitgebreid te spreken en de bij het project behorende werkwijze met elkaar te oefenen. Deze trainingen kunnen bij u op school plaatsvinden, maar ook op een andere locatie, eventueel met andere scholen samen.
- c. U kunt met behulp van het traject dat de Stichting u aanbiedt, komen tot een inhoudelijke verantwoording van opname van onze projecten in het totale leerplan van uw school ten aanzien van uw statuten en identiteit.
- d. U kunt zich aanmelden om een of meerdere studiedagen te volgen rondom verschillende thema's die de Stichting op verschillende plaatsen in het land organiseert. Indien u informatie wilt ontvangen over deze studiedagen, kunt u dat doorgeven aan het secretariaat.

Overige uitgaven van de stichting Echelon

Het leerplan voor het basisonderwijs is uitgewerkt in een aantal onderdelen. Voor alle projecten geldt dat ze bestaan uit een begeleidingsboek voor de leerkracht met daarin werkbladen die voor de lessen gekopieerd kunnen worden.

- a. Film, levensbeschouwelijke communicatie aan de hand van (speel)films. De filmprojecten worden uitgegeven in boekjes van A-4 formaat en bevatten zowel gezamenlijke als individuele opdrachten. De film wordt behandeld in stukken, met elk een thema. Er kan zo een reeks van 8 tot 12 bijeenkomsten aan worden besteed.
- b. Verhaal, levensbeschouwelijke communicatie aan de hand van verhalen uit verschillende tradities en culturen. Odysseus is er een van. Het bestaat uit een geïllustreerd leesboek voor iedere leerling en een begeleidingsboek met kopieerbare werkbladen.
- c. Modulen over algemene thema's aan de hand van kinder- en jeugdliteratuur, en specifieke werkvormen zoals drama, stilte-/meditatieoefeningen en thema's die voor iedere school van belang zijn, zoals carnaval en kerst.
- d. Traditie, ofwel geestelijke stromingen. Informatie aan de hand van verhalen uit de tradities van het hindoeïsme (de heks Holika), jodendom (Esther), islam (de boodschapper van Mohammed), christendom (de mannen van Emmaüs). Het wordt uitgegeven met een begeleidingsmap, inclusief te kopiëren werkbladen.

Invullen van het evaluatieformulier

Achterin de begeleidingsmap vindt u een evaluatieformulier. We zouden het op prijs stellen, wanneer u positieve en/of negatieve ervaringen met het project zou willen invullen. Voor ons is het van belang om te weten of de beoogde doelstelling het gehaald heeft. En wanneer er problemen zijn, kunnen we nagaan of we daar iets aan kunnen doen. Bijvoorbeeld door het aanpassen van het begeleidingsmateriaal of door middel van een gesprek.

Doelgroep

Leerlingen van de bovenbouw van de basisschool, leerlingen uit de basisvorming van het voortgezet onderwijs en anderen die het project kunnen gebruiken voor educatieve doeleinden en bij vormingswerk voor kinderen van 10-13 jaar.